

УЧИТЕЉСКО ПИТАЊЕ (проблеми изазвани премештајима српских учитеља у Старој Србији почетком XX века)

Апстракт: Крајем XIX и почетком XX века пред Министарством иностраних дела Србије и српским конзулатом у Приштини нашло се решавање учитељског питања. Уместо да троше енергију на национално-пропагандни рад, српски митрополит и учитељи из Рашко-призренске епархије својим свађама скоро су потпуно паралисали рад школа у Старој Србији. Када се сукоб интензивирао, интервенцијом Министарства иностраних дела Србије и српског посланства у Цариграду извршен је притисак на обе стране и односи су били нормализовани.

Кључне речи: учитељи, митрополит, митрополија, турске власти, конзул, Министарство иностраних дела Србије.

У првим годинама XX века пред српским конзулатом у Приштини и Министарством иностраних дела Србије нашло се решавање такозваног "Учитељског питања". Учитељско питање обухватало је проблеме који су настали из сукоба митрополита Нићифора и српских учитеља из Старе Србије, а који су се односили на учитељске размештаје и постављења, напредовања у служби и награђивања.

После отварања српског конзулата у Приштини (1889. године)¹, питање решавања постављења учитеља прелази из митрополије у Призрену и из црквено-школских општина у надлежност Министарства иностраних дела Србије. Међутим, и поред тога, утицај митрополије у Призрену на решавање кадровских и других школских питања на подручју Старе Ср-

бије био је веома велики. Многи школски надзорници који су вршили ревизије по школама, били су постављени од стране Рашко-призренске митрополије. Извештаји које су они слали конзулату у Приштини могли су о појединим учитељима да креирају онакву слику каква је одговарала митрополији. Министарство иностраних дела Србије је приликом размештаја учитеља тражило сугестије са терена. Уколико предлози нису били учињени од стране ревизора, онда су обавештења о потребама премештаја учитеља тражена од јаворске и рашке царинарнице, као и од српског конзулата у Приштини.

У Министарству су са великом пажњом пратили успех српских благодетејанаца (питомаца), родом из Старе Србије, а који су се школовали у Србији. По свршетку школовања, српски питомци су се слали у Стару

---

¹ *Историја српског народа*, књига VI-1, 277.

Србију и Македонију. Сви српски конзулати у Турској поседовали су спискове свршених ђака и њима су се служили у складу са потребама.² Приликом постављања и размештаја учитеља, српска влада је водила посебну политику. Учители, углавном, нису добијали постављења у свом родном месту, јер се сматрало да они тамо исувише добро познају људе и средину, те да могу заузети не-објективне ставове и бити увучени у разне сплетке.³ Сваке године ревизори су у својим извештајима давали предлоге за размештаје, а пред почетак нове школске године Министарство је српском конзулату у Приштини достављало спискове новог распореда учитеља.

Поред тога што су вршени на предлог школских надзорника и ревизора, размештаји су вршени и на молбе грађана или сељана који нису били задовољни радом или понашањем одређених учитеља. Још један, јако битан, разлог због кога се приступало премештају појединих учитеља били су прогони вршени од стране турских власти и локалних Арбанаса. Понекад, када премештаји нису били довољни, угрожени учители су склањани у Србију, где им је давана новчана помоћ или нова служба.⁴

Почетак XX века обележавају сукоби између српских учитеља и рашко-призренског митрополита Нићифора Перића. Повод за ове сукобе била су честа кажњавања и премештаји.

штаји. Сви учители који су долазили у сукоб са митрополитом кажњавани су премештајем. Тако је, на пример, учитељ Милан Илић за 13 година службовања премештен 21 пут.⁵

Овакви поступци митрополита Нићифора изазвали су незадовољство међу учитељима. Петнаестог новембра 1902. године, незадовољни учители су у Призрену одржали збор. На збору је донета резолуција:⁶

РЕЗОЛУЦИЈА

Поводом отпуштања неких учитеља из епархије и због размештаја многих учитеља у времену када сваки треба да је у својој школи на своме огњишту, учители града Призрена и његове околине држали су 15. новембра збор, на којем су донели ову резолуцију:

1. Да се умоли Његово В. Митрополит Госп. Нићифор да не тера из Епархије учитеље: Митра Пантића, Трајка Ковачевића, Андру Гроздановића, Данила Катанића, Дамњана Прлинчевића, Султану Прлинчевићку, Митра Шешлију, Љубомира Х. Спасића, Симу Грујића и Олгу Грујићку. Сви су ови учители људи на свом месту и нису учинили никакву погрешку због које би их требало терати из епархије, за то, ако господин Митр. И даље остане при своме и гони ове невине учитеље онда потписани скидају са себе одговорност, ако буду принуђени да обуставом рада по школама изјаве своје негодовање.

² Архив Србије, Министарство иностраних дела, Просветно-пропагандно одељење - у даљем тексту АС, МИНДС, П.П. 1890, III, Скопље, 19. VIII 1904.

³ Исто, 1891, III/2, бр. 1851, Призрен, 12. X 1891.

⁴ Исто, 1901., III/2, бр. 1851, Призрен, 12. X 1891.

⁵ Јагош К. Ђилас, *Српске школе на Косову од 1856. до 1912.*, Приштина 1969, 246.

⁶ Архив Косова и Метохије, Збирка Душана Некића, XXXIII /2Н - III - 316-1902.

2. По распореду који је Њ.В. Првосвеш. Г. Митроп. тек сада у Приштини начинио и овоме га просветном одбору овде на извршавање послао премештено је 54 и словима педесетчетири учитеља, а то је више но половина. Кад се зна, да би премештање оволиких учитеља било штетно и онда, кад би се то извршило у јулу и августу, онда се може замислити колика је то грдна штета за наше школе, када се овако премештање чини у новембру и децембру месецу, а да не узмемо у рачун и то, што ће учитељска деца, па и сами учитељи и њихове жене слабијега здравља главом платити или добити неизлечиву болест приликом путовања по снегу и цичи преко планина, које су зими готово непроходне. Зато умолити Госп. Митроп. да до испита не чини никакве премештаје осим ако

15. новембра 1902.г
у Призрену

неки учитељ моли за премештај, па и то да не буде на уштрб другоме учитељу.

3. Збор осуђује све учитеље који су иступили из учитељске заједнице и по новом распореду, похитали да заузму туђа места. Такви су: Богољуб Пај, Крста Которач, Ан. Кујунџић, Мара Самарџићка и други ако их буде било.
4. Ову резолуцију послати Њ.В. Првосвеш. Госп. Митрополиту Нићифору, оvd. Просветном одбору, просветном савету, оvd. Богословији и свима управитељима осн. Школа у Рашко-призренској епархији. Управитеље умолити да поводом ове ствари и они држе зборове са својим учитељима, или ако то није могуће, да бар саопште ову резолуцију свима одручним им учитељима.

Учитељи града Призрена и околине:

Манојло Лазаревић
Душан Прљинчевић
Андрија Грозданић
Данило Катанић
Митар Шешлија
Султана Д. Прљинчевић
Љубомир Х. Спасић
Сима И. Бабарогић
Душан А. Поповић
Сава Т. Никшић
Јанко Ђорђевић
Александар Булић
Младен Стојановић
Манојло Чемериџић
Милан Бајић
Станимир Станимировић
Душан Ф. Поповић

Исте године, 8. децембра, сличан збор одржан је и у Приштини. Одржани протестни учитељски зборови у Призрену и Приштини изазвали су брзу и општу реакцију митрополита Нићифора, који је неколико учитеља избацио из службе, а неке новчано казнио. Он је истовремено преко својих потчињених просветних органа вршио притисак на поједине учитеље, не би ли они повукли своје потписе са поменуте резолуције.¹

Сукоб се још више закомпликовао, када је на страну учитеља почетком 1903. године стао ректор Богословско-учитељске школе у Призрену, Стеван М. Димитријевић.² Њему се писмом од 22. јануара 1903. године обраћају учитељица Султана Прлинчевић и учитељ Љубомир Спасић, обоје из Призрена. У писму учитељица Султана наводи да она премештај није нити тражила нити заслужила и да су због несугласица које су избиле између њеног мужа Дамњана Прлинчевића и митрополита Нићифора, она и њен муж стално на списку за премештаје и то без накнаде за путни трошак. У наставку писма Љубомир Спасић истиче да је он због тога што је подржао резолуцију призренских учитеља кажњен премештајем из Призрена у Битољ, без права на путни трошак. На крају писма Султана и Спасић подвлаче да ће они "пошто не знају ни за какву своју погрешку остати да раде у школи у Призрену, све до даље наредбе Главног татора", а ректора Димитријевића су замолили да он информише Главног татора о правом стању у епархији, како би он повукао наредбу о њиховом премеш-

штају.³ Како је оваква ситуација претила да потпуно блокира извођење наставе, Српски краљевски конзулат у Приштини је 7. фебруара 1903. године, изричито наредио премештеним учитељима да у року од 8 дана морају бити на новим дужностима.⁴ Желећи да се разрачуна са својим противницима, Нићифор се фебруара обраћа српском конзулу у Скопљу, Куртовићу. Нићифор је писао да је руски конзул у Призрену на страни његових противника, а да би у циљу смиривања страсти и завођења реда, требало удаљити из Призрена ректора Богословско-учитељске школе Стевана Димитријевића. Међутим, ни Призренци нису седели скрштних руку, већ су почетком јула 1903. године послали писмо цариградском патријарху Јоакиму III, у коме су истакли да је митрополит Нићифор 15 месеци одсутан из Призрена и да у његовој епархији избијају свађе, док у црквама и манастирима влада неред.⁵

Да би смирило сукобе и омогућило отпочињање школске године на време, Министарство иностраних дела Србије је 14. септембра 1903. године послало коначни распоред учитеља за школску 1903/1904. годину.⁶ Међутим, овај потез, спроведен у циљу смиривања тензија, није наишао на одобравање код митрополита Нићифора. Тако је већ 9. октобра конзул Марковић обавестио Министарство да је митрополит "категорички одбио извршити ваш размештај учитељ-

¹ АС МНДС, ПП, 1903, Р/Ч, Горње Село, 13. XII 1902.

² Исто, ПП, Но 12, Приштина 9. I 1903.

³ Исто, бр, 24, Призрен 22. I 1903.

⁴ Исто, ПП Но, 111, Приштина 9. II 1903.

⁵ Зоран Ђорђевић, *Политичко - просветна делатност Србије на Косову и Метохији у XIX и почетком XX века*, Призрен, 1933, 194-197.

⁶ АС МНДС, ПП, 1903, Р/Ч, Но 3810, Београд, 14. IX 1903.

ски".⁷ Другог децембра 1903. године министар иностраних дела Андра Николић послао је писмо српском конзулату у Приштини у којем је изнео своје виђење сукоба избилих на линији митрополија-учитељи. У писму се подвлачи да све то што се збива иде на штету политичко-просветног рада Србије у Старој Србији. Министар Николић је истакао да митрополит није водио рачуна о смиривању стања, него је, напротив, стално показивао склоност да самостално ради по упутствима добијеним из Србије. Због тога је министар подвукао да митрополит Нићифор треба да буде упознат са следећим:⁸

- да је епархија тело које обавља просветно-културни и национално-политички рад, а да школе морају бити под управом Министарства иностраних дела Србије. Учитељи су својим радом у школи и ван ње истовремено и просветни радници и активисти српске политике те се као такви морају налазити под управом Министарства;

- митрополити су дужни да своја права која су им осигурана патријаршијским привилегијама ставе у службу српских народних интереса, док су конзули одговорни за усклађивање ових привилегија према упутствима Министарства. Митрополити не смеју да за себе траже искључиво право над школама и учитељима, а између конзулата, митрополита и учитеља треба увек да постоји пуна сагласност;

- митрополит има искључиво право да се стара о цркви и црквеним пословима, конзулат нема право да се меша у митрополитске наредбе у вези манастира, цркава и свештеника, али има право да од митрополита захтева да се његово мишљење процени.

Међутим, ни после ове интервенције од стране Министарства, односи између митрополије и учитеља нису се поправили. Почетком фебруара 1904. године, Нићифор је посетио српски конзулат у Приштини и конзулу Марковићу јасно ставио до знања да поједине учитеље неће трпети у школама своје епархије.⁹ Било је јасно да Нићифор неће радити сагласно са наредбама из Министарства. То је практично значило да ће митрополит уклонити учитеље које је Министарство распоредом поставило, а на њихова места поставити "своје" учитеље.¹⁰ Према турским прописима, митрополија је била дужна да шаље дипломе свих српских учитеља из Старе Србије на потврђивање у мекенџијату у Скопљу. Митрополит Нићифор, међутим, није слао дипломе оних учитеља који су му се замерили, чиме их је изложио прогонима и репресалијама од стране турских власти.¹¹

Све се ово веома лоше одражавало на рад српских школа на Косову и Метохији. У приштинским¹² и вучитрнским¹³ основним школама, настава је одржавана уз велике тешкоће. У Гњилану се у сукоб између митрополита Нићифора и српских учитеља умешала и турска власт. Наиме, Нићифор је од турских локалних власти

⁷ Исто, Телеграм, Приштина, 9. X 1903.

⁸ Исто, И/24, ПП Но 100, Приштина 3. II 1904.

⁹ Исто.

¹⁰ Исто.

¹¹ Исто, Телеграм, Приштина 3. II 1904.

¹² Исто, ПП Но 1637, Београд 21. IV 1904.

¹³ Исто, ПП Но 619, Приштина 16. IV 1904.

у Гњилану затражио да протера учитеље Трајка Ковачевића, Петра Катанића и Стојанку Катанић. Да би то спречила и задржала своје најбоље учитеље, гњиланска општина је интервенисала код вилајетских власти у Скопљу и затражила да се ови просветни радници оставе у својим школама.¹⁴

У лето 1904. године долази до смиривања страсти између бунтовних учитеља и рашко-призренског митрополита Нићифора Перића. Овој нормализацији односа кумовало је више фактора. Из Министарства иностраних дела Србије митрополиту је јасно стављено до знања да се свака наредба пристигла из Министарства, као и свака препорука послата из конзулата у Приштини и Скопљу и посланства у Цариграду, а која се тиче школства, мора строго поштовати. Крај школске године и предстојећа летња пауза омекшала је тврде ставове сукобљених страна у погледу "Учитељског питања". Улето 1904. године политичко-безбедоносна ситуација у Старој Србији била је јако погоршана. Користећи се потпуном незаинтересованошћу турских власти да заведу ред и мир, арбанашке качачке чете преплавиле су Стару Србију. Оне су убијале и пљачкале, отимале српске девојке, ударале глобу на читава српска села.¹⁵

Све је ово деловало на актере "Учитељског питања", који су увидели да само заједничким радом и слогом могу створити погодно тло за успешан национално-пропагандни рад.

Свако друго решење доносило је погубне резултате.

Српске школе у Старој Србији које су до 1903. године напредовале у свом развоју, биле су погођене сукобима око Учитељског питања. Међутим, иако су се ти сукоби директно одразили на школство, због њих школски живот Срба у Старој Србији ипак није стагнирао. То може потврдити и чињеница да је 1903. године, а и у наредних неколико година, на просторима Старе Србије отворен већи број српских школа. Тако је, и поред незадовољства и сукоба, школство код Срба на Косову и Метохији имало свој уходани правац и развој.

---

¹⁴ Архив Косова и Метохије, Фонд Јована Јовановића Пијона, бр. 3642, Гњилане, 21. VI 1904.

¹⁵ АС МНДС, ПП, 1904, 437, ПП Но 625, Приштина, 31.VII 1904.